

דיני מחיצה בסוכה

רס"ן, הרב יאיר בן זקן – רת"ח רעו"ת

- א. פתיחה
- ב. מקורות הלכתיים הדנים בשאלה זו
- ג. מקור הדין
- ד. הסבר דין מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה
- ה. הקשר בין שיעור התנודה הפוסלת לשאלה הנידונה
- ו. הקושיות בשיטת הגר"ע יוסף והחזון איש
- ז. ביאורים נוספים לפסול מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה
- ח. הכרעת שאלתנו ע"פ שיטת הגר"מ פיינשטיין והגרש"ז אורבך
- ט. סיכום

א. פתיחה

בסיסי צה"ל ממוקמים במקומות שאינם מיושבים, במקומות אלו יש לעיתים רוחות חזקות מאוד. ובחג הסוכות החיילים בונים סוכה בבסיסים שלהם, מאחר וכל כוונתם שהסוכה תעמוד כל שבעת הימים, החיילים מחפשים את המיקום המוגן ביותר, מקום המוגן מהרוח, ושם מקימים את הסוכה. מקום "רגוע" זה לא מייצג את התנאים הגיאוגרפיים (הרוחות המצויות) שיש במקום זה.

ונשאלת השאלה: האם סוכה שנבנית במקום בו יש רוח חזקה מאוד ומיקום הסוכה הינו בזווית בה הרוח לא "מתנגשת" בסוכה, או לחילופין ממוקמת במקום מסתור (מאחורי מבנה וכדו') האם סוכה זו כשרה?

ב. מקורות הלכתיים הדנים בשאלה זו

המשנ"ב¹ מתייחס לדין זה וכותב:

"עד שלא תהא הרוח מצויה מנידה אותם - ר"ל דאם מנידה אותם אפילו אין בכוח הרוח להפיל אותם לגמרי רק שע"י הרוח הולך המחיצה ובא קי"ל דשוב לא חשיבא מחיצה. ואפילו עומדת בבית שאין שם רוח כלל לא חשיבה מחיצה".

1 סימן תרל ס"ק מח.

מפורש בדבריו שאם הסוכה נמצאת במקום מוגן מהרוח עדיין יהיה חסרון במחיצות מצד מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה.

מקור המשנ"ב הינו מדברי המגן אברהם² שכתב:

"הרוח מצויה - אפילו עומדת בבית שאין שם רוח אינה מחיצה עמ"ש סימן שט"ו".

ע"פ מקורות אלו כמעט שלא תהיה מציאות של סוכה כשרה, אלא אם כן יבנו אותה בדפנות חזקות מאוד!

בפועל הן בבסיסי צה"ל והן בכל עמנו הקדוש רואים שיש בניה של סוכות מיריעות בד וכדו' באופן שהסוכה עומדת רק בזכות מסתור המגן עליה מהרוחות הנושבות תדיר. וע"כ מן הראוי שנמצא צדדים להיתר ונזכה את חיילנו במצוות ישיבה בסוכה.

ג. מקור הדין

מקורו של דין זה הינו בסוגיה במסכת סוכה³ שם נכתב:

"אמר רב אחא בר יעקב: כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה - אינה מחיצה. תנן העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה - כשרה. והא קאזיל ואתי! הכא במאי עסקינן - בקשין. והאיכא נופו! דעביד ליה בהוצא ודפנא. אי הכי מאי למימרא? מהו דתימא ניגזר דלמא אתי לאשתמושי באילן, קא משמע לן. תא שמע: היה שם אילן או גדר או מחיצת הקנים - נידון משום דיומד! התם נמי, משום דעביד ליה בהוצא ודפנא".

בהגדרת מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה, ניתן לראות בפוסקים גישות שונות, בהתאם לגישות אלו נוכל למצוא התייחסות אחרת לשאלה שהעלנו לעיל:

המשנ"ב הנ"ל כתב:

"עד שלא תהא הרוח מצויה מנידה אותם - ר"ל דאם מנידה אותם אפילו אין בכוח הרוח להפיל אותם לגמרי רק שע"י הרוח הולך המחיצה ובא קי"ל דשוב לא חשיבא מחיצה וכו'".

מהמשנ"ב משמע שהגדרת מחיצה תלויה ביכולת שלה לעמוד ביציבותה למרות שיש גורמים שמפריעים - רוח מצויה, ולכן אם המחיצה נעה ונדה כאשר נושבת רוח מצויה הרי היא פסולה כי מחיצה שכזו אינה נחשבת למחיצה!

2 שם, ס"ק טז ד"ה רוח מצויה.

3 דף כד, ב.

לעומתו כתב החזון איש:

"נראה דהיינו דוקא שהרוח מפזר את הענפים, באופן שהן מתרחקין ג' טפחים זה מזה, ובטל ליה מחיצה ההיא שעתא, הלכך פסול אף בשעה שהן נחין ושקטין ומחיצתן שלימה, דהוי מחיצה עראי שאינה יכולה לעמוד ברוח. אבל אי המחיצה חזקה שאין הרוח יכול לפזרה, אלא שמתנודדת מעט לכאן ולכאן, אבל בכל שעתא היא מחיצא מעלייתא נראה ששפיר הוי מחיצה העומדת ברוח וכו' אין תנועה פוסלת בשום מחיצה בלא בתנועה ששוברת לשעתה את המחיצה וכו'".

לדבריו הגדרת מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה משמעותה שכאשר נושבת הרוח, המחיצה מתבטלת, כלומר דין המחיצה בטל כי הרוח פוגמת בכשרות המחיצה. או שהמחיצה מתרוממת יותר מג' טפחים מהקרקע או שנכפפת למטה מעשרה טפחים, או בענפי עץ כאשר הענפים מתפזרים זה מזה יותר מג' טפחים. לדבריו המחיצה עדיין שמה מחיצה אלא שאם יש רוח "ששוברת" את המחיצה – אזי המחיצה נפסלת גם כאשר הרוח אינה נושבת.

ד. הסבר דין מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה

בהסבר המחלוקת ניתן לומר שחלקו ביסוד הבנת פסול מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה:

א. דעת המשנ"ב – עמידות ברוח מצויה הינה קריטריון להגדרת איכותה החומרית של המחיצה (כל איזור גיאוגרפי לפי המציאות השוררת בו).

ב. דעת החזו"א – עמידות ברוח מצויה אינו חידוש דין בהלכות מחיצה אלא יישום והרחבת כלל רוח מצויה גם על דיני מחיצה. דהיינו מצאנו דוגמאות בהם המציאות נמדדת ע"פ המתרחש בעת נשיבת רוח מצויה כגון אדם המניח אבנו, סכיני ומשאו בראש הגג יחשב כמזיק אם עתידין ליפול בעת נשיבת רוח מצויה (זאת אומרת ההסתכלות על המציאות אינה ע"פ הסתכלות רגעית אלא ע"פ המציאות שתתגלה בעת נשיבת רוח מצויה). ולכן אם בעת נשיבת רוח מצויה נבחין שאין כאן מחיצה (כגון שהתרוממה ג' טפחים מעל הקרקע), אזי שכבר כעת (לפני נשיבת הרוח) ייחשב כאילו אין מחיצה!

ה. הקשר בין שיעור התנודה הפוסלת לשאלה הנידונה

תולדה של חקירה זו משפיע על נידון דין, משום שאם כדעת המשנ"ב עמידות ברוח מצויה הינה קריטריון לאיכות חומר המחיצה, ברור שגם כאשר נבנה את הסוכה בתוך מקום מחסה

עדיין מדידת חומר המחיצות צריך להימדד מחוץ למקום המחסה, במקום בו נושבת הרוח המצויה ובהכרח פוסק המשנ"ב כדעת המג"א שמחיצה זו אינה מחיצה והסוכה פסולה. אך לפי החזו"א השאלה היא מציאותית – אם כאשר הרוח נושבת המחיצה עדיין עומדת על מכונה (ולא משנה מאיזה סיבה) המחיצה נקראת מחיצה העומדת ברוח מצויה והסוכה כשרה.

הרב עובדיה יוסף⁵ מביא את דעתו של החזו"א וכותב עליו:

"האמת מסתימות דברי הפוסקים לא נראה כן, אלא כל שהמחיצה הולכת ובאה ברוח אף על פי שאינה מתרחקת שלשה טפחים הנדנוד לבר מוציאה מידי מחיצה ולכן הקשו בגמרא וכו' ופרש"י שארג את הנוף כמין מחיצה שלא יניענו הרוח. וכיוצ"ב כתב המאירי שם גם הריטב"א בחידושו כתב שכל מחיצה שהרוח מנענעה אינה מחיצה וכו' ולכן אין לנו לזוז ממשמעות דברי כל הפוסקים שאם הדופן מתנודד כל שהוא אין עליו תורת מחיצה דגמרא גמירי לה וכו' (והביא מדברי הרב אריה פומרנצ'יק בספרו עמק ברכה עמ' עח) וכן מוכן מהמג"א ושאר אחרונים וכן דעת המשנ"ב והיינו טעמא שדין זה (דהיינו מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה – הערת המחבר) לא נלמד מסברא אלא הוא בכלל הלכתא דשיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני והכי גמירי לה שיעור חוזק המחיצה שלא יהיה הרוח מניד אותה כלל אפילו בלא ביטול המחיצה. ולכן פסלו האחרונים מחיצה שהולכת ובאה ברוח אפילו שהיא בתוך הבית שאין שם רוח כיוון שאין זה מטעם שהרוח מפילה ומבטלה מתורת מחיצה אלא משום דין שיעור בחוזק המחיצה והרי חסרה שיעור בעצמותה".

הגר"ע יוסף בהערותו הקודמת⁶ מכריע כשיטת המג"א וכתב:

"שאפילו אם עשה את מחיצות הסוכה בסדינין בתוך חצר אשר לה חומה סביב וע"י כך אין רוח מצויה מנידה אותם, יש לפסול אותה מכיוון שאילו הייתה הסוכה ברה"ר הייתה הרוח מוליכה ומביאה את הסדינין של מחציות הסוכה, משום הכי לא הויה מחיצה".

בהתאמה לזו מצינו בחזון איש⁷ (בסוגיית חציצה בפני הנר בשבת בעת תשמיש) שאכן

5 שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן מו, שם בהערה השניה.

6 שם.

7 הלכות שבת סימן נב סעיף יד.

מכשיר מחיצה העומדת ברוח מצויה, אף שעומדת רק מחמת חומה המגינה וחוצצת מפני הרוח. וכך כתב:

"והנה המג"א כתב דבעינן שיקשור למטה שלא תנוד ברוח ואם לא קשר לא חשיב מחיצה, וא"כ בזמן שמכסה כל האור ולא קשר למטה ודאי מותר דאין כאן מחיצה כלל אבל נראה דאם חוצץ ביתו בסדין א"צ לקשור למטה דהרי בביתו אין הרוח מצויה שכותלי הבית חוצצין בפני הרוח ואין רפיון המחיצה פוסלתה אלא תנועתה ונדנודה פוסלתה אבל כיוון שהיא קבועה שפיר חשיבא מחיצה וכו'".

הרי להדיא הדינים הללו תלויים זה בזה, דעת הגר"ע יוסף (והמשנ"ב והמג"א, ובעל צמק ברכה) שדין מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה הינה כאשר המחיצה זזה מכוח הרוח ומהווה קריטריון לאיכות ויציבות חומר המחיצה וזאת מהלכה למשה מסיני, ולפיכך גם כאשר המחיצה מוצבת במקום בו לא תשלוט הרוח, עדיין תהיה פסולה במידה ועשויה מחומר שלא יעמוד ברוח מצויה הנושבת ברה"ר. ולדעת החזון איש אין המחיצה נפסלת אלא אם כן בזמן נשיבת הרוח בפועל המחיצה נפסלת מלהיות מחיצה, ולכן גם כאשר עמידותה נגרמת כתוצאה מהחומה המקיפה אותה, עדיין כשרה.

1. הקושיות בשיטת הגר"ע יוסף והחזון איש

דא עקא שטענת הגר"ע יוסף, שמסתימת הראשונים משמע שעצם תנועת המחיצה פוסלתה ולא רק כאשר נשברת או נפסלת המחיצה בפועל, ומימלא משתמע מסתימות דברי הראשונים לפסול מחיצה העומדת רק מכוח הגנת החומה בניגוד לדעת החזון"א.

ניתן לראות זאת בצורה מובהקת וגורפת כמעט בכל הראשונים:

כך בלשון רש"י⁸:

"שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה - שהרוח מוליכה ומביאה וכו'".

וכן כתב רבינו חננאל⁹:

"אמר רב אחא בר יעקב כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה. ואקשי' עלה ממתני' דתנן העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה כשרה והני נידי וזולי ואתו. ומשני האילנות חזקים וקשים דלא נידי שנינו ונפו עביד ליה בהוצא ודפנא. כלומר נועץ הוצא ודפנא וקושר הנוף בהן כרי שלא יהא מתנודד והולך ובא וכו'".

8 סוכה כד, ב.

9 שם, שם.

וכן בחידושי הריטב"א¹⁰:

"אמר רב אחא כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. פירוש שהרוח מנענעה פסולה וכו".

ובדומה לזה כתב המאירי¹¹:

"ודוקא כשתקנם בהוצא ודפנא שלא ינדרם ברוח מצויה וכו".

וכן ברא"ה¹²:

"אמר רב אחא בר יעקב כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. פירוש, שהרוח מנענעה וכו".

מאידך הטענה לפיה חידוש דין מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה, הינה הלכה למשה מסיני המגדירה את איכות חומר המחיצה, הינה תמוהה ביותר. מאחר והגמרא בסוכה מביאה הלכה זו מפי רב אחא בר יעקב ועליו מקשים מהמשנה ומתריצים. אין סגנון זה מצוי כלל כאשר מדובר בהלכה למשה מסיני! שאם אכן זו הלכה למשה מסיני מדוע הוצרך רב אחא בן יעקב לחדש הלכה זו?!

יותר מסתברת סברתו של החזון איש, לפיה רב אחא בר יעקב רק חידש והרחיב את כללי רוח מצויה והחילם גם על דיני מחיצות.

נמצינו למדים כי שיטת הגר"ע יוסף דחוקה מכוח הסברא, ושיטת החזון איש קשה מכוח סתימת הראשונים.

ז. ביאורים נוספים לפסול מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה

באחרונים ניתן למצוא פירושים נוספים לסוגיא העונים על קושיות אלו.

1. הרב פיינשטיין:

הרב משה פיינשטיין סבר להלכה שאמנם נדנוד המחיצה מהווה סיבה לפוסלה מדין מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה, אך רק כאשר שיעור התנועה הינו ג' טפחים (שיטה זו הינה גם שיטת כף החיים¹³ ואמנם הגרש"ז אויערבאך¹⁴ תמהה עליו מניין לשער בכך. דברי הגר"מ פיינשטיין יעלו ארוכה גם לשיטת כף החיים).

10 שם, שם.

11 שם, שם.

12 שם, שם.

13 סימן תרל ס"ק ע-עג.

14 הליכות שלמה, מועדים פרק שביעי, סעיף א.

וכך כותב הרב פיינשטיין¹⁵:

"טעם לזה הוא טעם נכון מה שכתבתי בשם נכדי הר"ר מרדכי שליט"א, משום שיש להצריך במה שאפשר שתהיה כעין תדורו גם בדפנות. דאף שכעין תדורו הוא רק לעניין חיוב הישיבה בסוכה ולא לעניין עשיית הסוכה (עיי' לעיל סימן לח סעיף ו), אולי שייך עיקר דין זה מצד הישיבה שתהיה בסוכה כזו דמחיצותיה גמורות ושלימות כעין בית וכו' ולדינא ודאי נדנוד קצת מסתבר שאינו כלום. ואם אף כשלא מקושרים אינם מתנדנדים אלא פחות מג' טפחים, מסתבר נמי שמוותרים לכתחילה, אבל דווקא כשקשרם למטה, דכיוון דעל כל פנים מנדנד הרבה, לא היו עושין כן בדירה קבועה כבית אף במקומות החמים, וצריך שתהא הישיבה בסוכה שהיא כעין תדורו כדלעיל, ומכל מקום לא חיישינן שיינתק הקשר ולא אדעתיה. ואף שאינו ברור אצלי, שליכא על זה ראייה ברורה, מכל מקום משמע ומסתבר כן".

שיטת הרב פיינשטיין מיישבת את הקושי שהעלינו בשיטות הגר"ע יוסף והחזון איש שכן לדבריו מחד גיסא פסול מחיצות שאינו עומדות ברוח מצויה הינו בעצם הנדנוד וכפי שמשמע מכל הראשונים, אך מאידך גיסא אין זה חידוש הלכה למשה מסיני באיכות חומר המחיצה אלא סברא שאין זה בגדר "כעין תדורו". ובזה מיושבת הערתנו על שיטת הגר"ע יוסף.

2. הגרש"ז אויערבאך:

סגנון נוסף מצינו בדברי הגרש"ז אויערבאך¹⁶, אמנם לדעתו תנועה מועטת פוסלת (כשיטת המג"א, המשנ"ב והגר"ע יוסף) אך מאידך נימק¹⁷:

"והטעם נראה דכיון שבשעת הנדנוד נמצא שאותו מקום הרי הוא רגע אחד תוך הסוכה ורגע אחד חוץ לסוכה אין זה חשיב מחיצה וכו'".

דהיינו שמשמעות מחיצה הינה לחצוץ בין מה שמצד אחד של המחיצה לצידה השני, (ובסוכה בין מה שתוך הסוכה למה שמחוץ לסוכה). ובמחיצה נעה אין הבדלה ברורה בין צידה האחד לצידה השני. וזהו פסול מסברא (אמנם הוא עצמו מתקשה להסביר לפי זה מדוע לא תועיל המחיצה לשטח שהוא וודאי בתוך תחום המחיצה וק"ל). גם מהלך זה מיישב יפה את הערותינו לעיל.

15 שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן מ.

16 הליכות שלמה שם.

17 דבר הלכה א.

ח. הכרעת שאלתנו ע"פ שיטת הגר"מ פיינשטיין והגרש"ז אורבעך

על פי מהלכם של הגר"מ פיינשטיין והגרש"ז אורבעך, הגם שפסול מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה הינה מחמת הנדנוד של המחיצה (ולא פסילתה בשעת נשיבת הרוח), אין זה משום שהלכה זו הינה תנאי המגדיר את איכות חומר המחיצה, אלא סברא שאינה "כעין תדורו" או שאינה "מחיצה מוגדרת" (רגע בפנים רגע בחוץ).

לפיכך בנידון בו פתחנו, בדין העמדת סוכה שבעצם אינה יכולה לעמוד אלא אם כן תעמידנה במקום מחסה מן הרוח, על פי שיטתם והסברם הסוכה תהיה כשרה, כי סוף סוף מתקיימים בה התנאים, של "כעין תדורו" או "מחיצה מוגדרת".

ט. סיכום

פתחנו בשאלה מצויה הן לחיילי צה"ל והן בכלל, בדין שימוש בסוכות העשויות מחומר שאינו יכול לעמוד ברוח השוררת בתנאי הגיאוגרפים של המקום, אך מעמידים את הסוכה במקום מחסה מהרוח.

הוכחנו שדין זה תלוי בפירוש "פסול מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה".

מצינו שלש גישות בהסבר הפסול:

א. שיטת המג"א, משנ"ב, הגר"ע יוסף ועמק ברכה: דין זה הינו הגדרת איכות החומר הנדרש למחיצה ולכן לא יועיל להעמיד את הסוכה בתוך מקום מוגן מרוח כי סוף סוף החומר עצמו אינו עומד באיכות הנדרשת. בביאור שיטה זו, כתבו הגר"ע יוסף ובעל העמק ברכה כי דין זה הינו הלכה למשה מסיני, כחלק מדיני מחיצות (שיעורין, חציצין ומחיצין).

ב. שיטת החזון איש: דין זה הינו הרחבת כללי רוח מצויה (שהמציאות נבחנת לא על פי ההויה הרגעית אלא לפי המציאות הנחשפת כאשר נושבת רוח מצויה) גם על דיני מחיצות.

ג. שיטת הגר"מ פיינשטיין והגרש"ז אורבעך: דין זה הינו מסברא. או שהינו "כעין תדורו" או "מחיצה מוגדרת".

על שיטות א' וב' ישנו קושי כפי שהבאנו לעיל, בעוד ששיטה ג' מתייבשת יפה. בהתאם לאמור נראה לעניות דעתי לומר שמנהג העולם להקל ולהכשיר סוכות העומדות ברוח מצויה רק מכוח עמידתם בתוך מחסה המוגן מרוח – יש לו על מה שיסמוך.